

Kansakoulunopettaja Jorma Virtanen

Kirjoittanut FM Hilda Järvinen

Alkusanat

Kansakoulunopettaja Jorma Virtasen elämäkerta on kuvaus nuoren pojan matkasta torppariskodin niukoista lähtökohdista sivistyneeksi kansakoulunopettajaksi. Artikkelin kuvaus lapsuuden vaikeuksista, koulun ja opettajuuden merkitystä, sota-aikaa sekä elinikäistä opettajanuraa ja Jorma Virtasen säätiön perustamista. Virtanen testamenttasi omin avuin kasvatetun varallisuutensa kotiseutunsa nuorille heidän opintojen alkutaipaleen tukemiseksi. Kronologisesti etenevä artikkeli on kirjoitettu Jorma Virtasen arkistomateriaalin, henkilökohtaisten kirjoitusten ja muistelmien sekä Jorma Virtasen säätiön perustamisasiakirjojen pohjalta.

Lapsuus

Hjalmar "Jalmari" Virtanen syntyi Hartolan ja Pertunmaan rajalla, Fuurtin kylän Hiekkamäen torppaan juhannussunnuntaina 26.6.1910. Hänen isänsä oli Koskipään kartanon torppari ja puuseppä-kirvesmies Malakias Virtanen (1877-1953) ja äiti ompelija Anna Aliina Virtanen os. Heikintytär (1884-1920).

Jalmarin äiti oli syntyjään Vanhasta Fuurtista, joka oli kylän suurin talo ja kestikievari. Paikka oli alkujaan vauras torppa ja sen mukaan oli Fuurtin alue nimetty. Hiekkamäen metsätila oli irrotettu Vanhasta Fuurtista häälahjana Malakiakselle ja Annalle. Malakias Virtanen rakensi Hiekkamäen torpan ja piharakennukset itse.

Hiekkamäen torpassa elinolosuhteet olivat niukat. Perheen toimeentulo perustui isän satunnaisiin puuseppä- ja kirvesmiestöihin, joita hän teki torpparivelvoitteen ohella, sekä äidin ompelutöihin. Lapsia oli kuusi: Väinö (s.1908), Lempi (s.1906), Jalmari, Saima (s.1912), Laina (s.1915) ja Hulda (s.1918). Muistelmateksteissä mainitaan isän poissaolo ja perheen taloudellinen haavoittuvuus.

1920 -luvun taitteessa Virtasen perhe kohtasi raskaat menetykset. Jalmarin Väinö -veli menehtyi revähtymään 26.6.1919, päivää ennen 12. syntymäpäiväänsä. Veljen kuolema oli kova isku Anna - äidille, joka sairastui vakavasti, eikä enää pystynyt pitämään kodista tai lapsista huolta. Hartolan seurakuntasisar järjesti varat ja kuljetukset Anna Virtasen sairaalahoitoon Heinolassa, johon hänet lähetettiin niin syksyllä 1919 kuin uudelleen helmikuussa 1920. Sairalahoidoista huolimatta

Anna Virtanen kuoli Heinolan sairaalassa 8.3.1920, kuolemansyynä espanjantauti ja vettä keuhkoissa.

Muistelmissaan Jorma Virtanen kirjoittaa veljensä ja äitinsä kuolemasta seuraavasti:

“Elimme kesää 1920 Hartolan pitäjän Foortin kylän Hiekkamäen pienessä torpassa. Vuosi takaperin oli veljeni Väinö kuollut. Äidin suru poikansa menetyksestä oli suuria ja lohduton, sillä tiesi hän, että kuolintauti, revehtymä, olisi kyllä voitu hoitaa, jos vain rahaa olisi siihen ollut. Hän itse menetti sitten elämän otteensa, sairastui ja kuoli seuraavana maaliskuuna. Meitä jäi torppaan isä ja viisi lasta, joista vanhin 14-vuotias ja nuorin kaksivuotias. Äidin työtaakkaa ei sitten ollut kukaan hoitamassa vaan se jäi meille lapsille, raskaimmin vanhimmalle sisarelle, jonka täytyi jättää kansakoulun neljäs luokka käymättä.”

Paikallisessa yhteisössä oli tiedossa, että Hiekkamäessä elettiin kovia aikoja Annan sairastumisen aikana ja kuoleman jälkeen. Joulun alla 1919 paikallisessa hartaustilaisuudessa kerättiin kolehti kurjan ja köyhän perheen hyväksi: Jorma Virtanen kuvailee muistelmissaan, että kotiseudulla:

“yleinen ajatustapa oli, että me olimme menetettyjä joita ei enää edes toimittanut auttaa. Äitimme olikin menetetty. Häntä ei enää voitu auttaa. Meidän lasten taival olisi toki ollut vähän helpompi, jos olisimme jotakin tietä apua saaneet, mutta meidät oli hyljätty.”

Anna Virtasen hautajaisjärjestelyistä vastasi hänen sisarensa Amalia, joka oli arvostetun Kankaanpään talon emäntä. Anna Virtasen ruumista säilytettiin Kankaanpään riihessä ja Jalmarin sisaret kävivät hyvästelemässä äidin siellä vieden hänelle samalla kuolintyynyn. Maaliskuun lopussa 1920 Anna Virtanen laskettiin viimeiseen lepoon Hartolan hautausmaalle köyhien linjahautaan, johon myös Väinö oli edellisenä kesänä haudattu. Jalmari ja Malakias osallistuivat hautajaisiin Hartolan kirkonkylällä, vaikka Malakias oli vähällä olla lähtemättä, mikä olisi estänyt myös Jalmarin osallistumisen. Yhdeksänvuotias Jalmari osallistui perheestään ainoana äitinsä muistotilaisuuteen Kankaanpäässä, sillä isä lähti paluumatkalla omille teilleen Vehkalahden tienhaarassa ja palasi vasta maanantaina Hiekkamäkeen.

Kuva: Virtasen perhepotretti v. 1935/1936. Anna Virtasesta ei ole todennäköisesti laikaan kuvia olemassa.

Kansakoulu aika

“Opettajastahan aina paljon riippuu, millaiseksi oppilaan koulunkäynti muodostuu”

Anna Virtasen harras toive oli, että Jalmari aloittaisi opinnot Riihiniemen kansakoulussa. Hän oli vannottanut miestänsä tämän asian järjestämisessä. Niinpä Jalmari aloitti opinnot syksyllä 1920. Hän ei ollut osallistunut kuukauden kestäneeseen valmistavaan alakouluun, joten opetuksen alkaessa Jalmari koki olevansa jäljessä muista oppilaista. Opintojensa alussa Jalmari osasi lukea, mutta kirjoittaminen osoittautui vaikeammaksi.

Jalmari arvosti kansakoulua suuresti. Jokainen lukuvuosi toi uuden opettajan, joista monet jäivät hänen mieleensä esikuvina. Kouluympäristö, lämmin ruoka koulupäivän aikana ja tietyt köyhille oppilaille kohdenneet avustukset toivat hänen elämäänsä tasaisuutta ja turvaa. Ajatus siitä, että koulumaailmassa oppilaita arvioitiin tasa-arvoisesti opin ja osaamisen kautta kodin lähtökohtiin katsomatta toi Jalmarille omanarvontuntoa. Koulu aika ei kuitenkaan ollut ainoastaan ruusuista, sillä muut oppilaat kiusasivat häntä satunnaisesti

likaisuudesta tai huonokuntoisista vaatteista ja tavaroista.

Jalmari oli ahkera ja sitoutunut oppimaan; vaikka hän ei pitänyt itseään nopeaoppisena, hän oli valmis tekemään töitä koulunkäynnin eteen uutterasti. Hän oli yksi parhaimmista oppilaista luokallaan ja opiskelu oli hänelle enemmän tapa kasvattaa omaa osaamista kuin kuin kilpailla luokkatovereiden kanssa.

Kuva. Jalmari Virtanen luokkatovereidensa kanssa Riihiniemen kansakoululla 1923.

Erityinen vaikutus näkyy ensimmäisen luokan opettaja Martta Lehmussaaren kohdalla. Muistelmatekstissä kevättutkintopäivä 1922 ja samalla Martan läksiäispäivä Riihiniemeltä on jäänyt hänen mieleensä kirkkaana ja käännteentekevä:

“Koko kevättutkintopäivää sävytti hänen lähtönsä haikeus. Se uloittui kyyneliin saakka. Jokaista entistä oppilastaan hän hyvästeli kädestä. Minulle hän yllättäen sanoi: Sinä olet ollut ahkera poika ja edistynyt hyvin. Tuon kuultuani purskahdin itkuun. Olihan ensimmäinen kerta elämässäni jolloin sain kuulla jotakin hyvää itsestäni sanottavan. Samalla minussa alkoi vähän kerrastaan vakiintua käsitys, että koulu, lukeminen ja oppiminen olisi ehkä minun tieni, jolla päästä eteenpäin omin voimin ja voittaa kohtaloni, suuren köyhyyden.”

Jalmari Virtanen valmistui Riihiniemen kansakoulusta 23.5.1924 neljän vuoden opintojen jälkeen. Hänellä oli erinomaiset arvosanat reaaliaineissa,

matematiikassa, äidinkielessä ja liikunnassa ja hyvät/tyydyttävät arvosanat taide- ja taitoainessa.

Päästötodistus
 Hartolan kunnan Riihiniemen
 yläkansakoulusta

Jalmari Virtanen

syntynyt *Kesä* kuun *26* p:nä *1910* ja kirjoitettu tähän kansakouluun *Syys* kuun *20* p:nä *1920* on sen jälkeen käynyt koulussa *Käädessä* lukukautta ja on nyt suorittanut koulun oppimäärän täydellisesti. *Seurajallaan* on hän osottanut *hyviä* käytöksiä, *hyviä* huolellisuutta ja tarkkaavaisuutta sekä koulun oppi- ja harjoitustehtävissä osottanut seuraavalla tavalla arvoitettua edistystä:

Ukonopissa	<i>hyvä</i>	10.
Äidinkielessä, a) lukemisessa	<i>hyvä</i>	9.
b) kirjallisia harjoituksia	<i>hyvä</i>	9.
Maantieteessä	<i>hyvä</i>	9.
Historiassa	<i>hyvä</i>	10.
Laskeoissa	<i>hyvä</i>	9.
Muoto-opissa sekä pintain ja kappalten mittaamisessa	<i>hyvä</i>	10.
Luonnontieteissä	<i>hyvä</i>	10.
Piirustuksessa	<i>tyydyttävä</i>	7.
Kaunokirjotuksessa	<i>hyvä</i>	9.
Laulussa	<i>tyydyttävä</i>	8.
Voimistelussa	<i>hyvä</i>	9.
Käsittöissä	<i>tyydyttävä</i>	7.
Kasvitarhanhoidossa		—

Hartolassa, *Kesä* kuun *22* p:nä *1924*
Artturi Blom *V. Riihiniemi*
Johdettuna esimies. Koulun johtaja.

Arvosanat ovat: hyvä (10 ja 9), tyydyttävä (8 ja 7), väitävä (6 ja 5), heikko (4—1).
Ettei se oppimäärä, joka tässä kansakoulussa oikeuttaa päästötodistuksen saamiseen, pääsääntöisesti vastaa nykyään voimassa olevaa täydellistä kansakoulukursia, todistaa:
Otto Orskilä
Kansakoulun tarkastaja.

Kuva: Jalmari Virtasen päättötodistus Riihiniemen kansakoulusta 23.5.1924.

Jyväskylän seminaari

Kansakoulun päätyttyä Jalmari Virtanen työskenteli erilaisissa tehtävissä. Hän toimi kiertävänä kauppiana Itä-Hämeen ja Etelä-Savon alueilla ja ajoi v.1926-1930 välillä rahtia hevosella Mäntyharjun rautatieasemalta kauppias Liikasalalle Vehkalahteen, Hartolaan.

Kansakouluaikeisen päätöksensä mukaisesti Virtanen haki kansakoulun

päättötodistuksella opiskelemaan Jyväskylän opettajaseminaariin, pääsi sisään ja aloitti opinnot syksyllä 1932. Muuttaminen Jyväskylään ja opettajakoulutuksen aloittaminen olivat iso elämänmuutos: Jalmari poistui ensimmäistä kertaa pidempiaikaisesti kotoaan ja irroittautui vähän siitä vastuusta, jota hän kantoi perheensä hyvinvoinnista. Jyväskylässä avautui tilaa niin opiskelija- kuin poikamieselämälle. Jalmari osallistui aktiivisesti opettajaseminaarin opiskelijajärjestön Jyskyn toimintaan ja vietti vapaa-aikanaan kohtuullisen aktiivista seuraelämää käyden tansseissa ja kuoroharjoituksissa. Opintovuosia rahoittaakseen Virtanen työskenteli kirjastonhoitajana seminaarin kirjastossa.

Jorma Virtasen säätiön aineistossa on Virtasen kirjoittamia ainekirjoituksia seminaarivuosien 1932-1937 ajalta. Useampi aine käsittelee opettajakoulutukseen kuuluvan Jyväskylän harjoituskoulun (nykyisin Jyväskylän normaalikoulu) oppitunteja, joissa opettajaopiskelijat harjoittivat oppituntityöskentelyä harjoituskoulun luokkia opettaen.

Ainekirjoituksista paistaa tyytyväisyys ja ilo, sillä luokkatilanteet olivat Virtaselle mieluisia. Teksteistä välittyy välittävä ja kuunteleva opettaja, joka on rehellisen kiinnostunut oppilaiden hyvinvoinnista. Hän koki, että opetustyö vaatii tottumusta ja henkistä joustavuutta. Vastapainona on kuitenkin tietty epäonnistumisen pelko ja ymmärrys siitä vastuusta, mikä hänellä on opettajana niin luokkatilanteissa kuin henkilökohtaisesti vastuuajuisena ja roolimallina. Kurinpito ei ollut helppoa tai luontevaa ja Virtanen tuntuu löytävän enemmän virheitä omasta tekemisestään kuin tyytyväisyyttä onnistumisistaan.

Helmikuisessa kirjeessä vuodelta 1936 isälleen Malakiakselle Jalmari Virtanen kuvailee opettajakoulutusvuosien merkitystä seuraavasti: *“Kun ajattelen joskus tätä kouluaikaani ja sitä, mitä se on minulle antanut, täytyy minun myöntää, että se on antanut paljon. Ilman koulua olisi maailma pysynyt minulle suljettuna, enkä olisi koskaan tullut ymmärtämään kuinka ihanaa elämä sentään on ja kuinka suurta on olla ihminen. Kouluaikanani olen oppinut ajattelemaan ja sitä tietä ymmärtämään elämää entistä syvemmin.”*

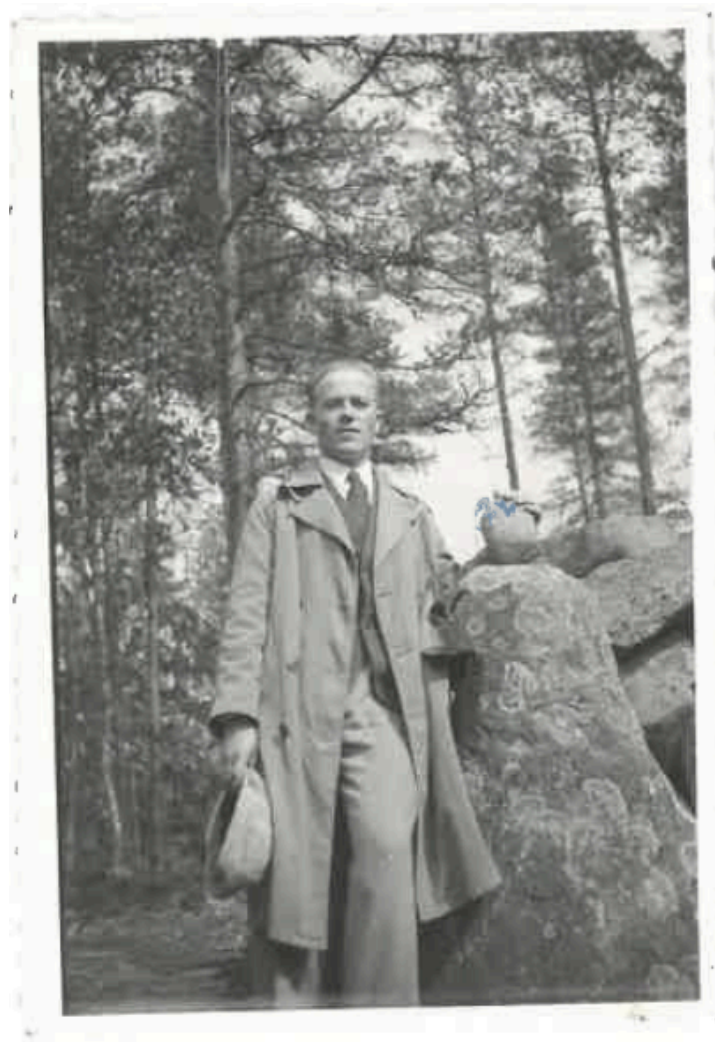
Kuva: Vastavalmistunut kansakoulunopettaja Jalmari Virtanen 1937.

Kansakoulunopettaja Jalmari Virtanen valmistui 10.6.1937 opettajaseminaarista erinomaisin arvosanoin lukuaineista ja hyvin arvosanoin taitoaineista. Uusi puku oli teetetty tilaisuutta varten ja nuorin sisar Hulda, jota jo Leenaksi kutsuttiin, oli saapunut Jyväskylään juhlistamaan valmistumista.

Jalmari ja Leena olivat läheiset sisarukset ja heitä yhdisti opettajan ura. Leena opiskeli Heinolan seminaarissa ja Jalmari kustansi sisarensa opintoja. Leena oli ollut aiemmin piikana Heinolassa, mutta Jalmarin mukaan se ei nuorimmalta siskolta onnistu tämän luonteen ja fysiikan tähden. Opettajaseminaariin pääseminen ei ollut itsestäänselvyys ja Jalmari halusi pitää mahdollisimman pienen piirin tiedossa tämän taloudellisen tuen sisarensa eteen.

Opintojensa päätyttyä Virtanen lahjoitti rahaa Suomen kulttuurirahaston kannatusyhdistykselle. On todennäköistä, että hän oli saanut avustuksen tai stipendin omiin seminaariopintoihinsa Kulttuurirahastolta ja nyt valmistuneena opettajana hän oli halunnut maksaa kiitollisuuden velkansa takaisin.

Virtasen Jyväskylän opintovuodet 1932-1937 olivat historiallisesti merkittävät, sillä hän kuului viimeiseen kansakoulupohjaiseen opettajaseminaariluokkaan. Vuodesta 1934 alkaen opettajakoulutuksesta on vastannut Jyväskylän yliopisto korkeakoulutuksena, johon on haettu tuolloin ylioppilastutkinnolla. Vuoteen 1937 asti opettajaseminaarin viimeinen vuosikurssi opiskeli korkeakouluopiskelijoiden kanssa rinnakkain. Kevätlukukauden lopussa 1937 Jorma Virtanen kävi muiden opettajaseminaarin opiskelijajärjestön jyskysisarten ja -veljien kanssa laskemassa viimeiset kivet opettajaseminaarin muistomerkkiin, Opinkiven kiukaaseen, joka sijaitsee Jyväskylässä Isossa Haapasaassa. Jokainen opettajaseminaarista valmistunut on vienyt kiven kiukaaseen seminaarin alusta vuodesta 1867 lähtien aina viimeiseen vuosikurssiin asti.

Kuva: Jalmari Virtanen laskemassa kivensä Opinkiven kiukaaseen 1937.

Sota

Valmistumisensa jälkeen kansakoulunopettaja Virtanen sai työpaikan Äänekosken kauppalasta väliaikaisena opettajana jatkoluokille lukuvuodeksi 1937-1938. Palaaminen lähemmäksi lapsuudenkotiä ja perhettä mahdollistui kesällä 1938, kun hän sai opettajan paikan Heinolan kaupungista. Malakias asui tuolloin yhä Hiekkamäessä, mutta siskot olivat muuttaneet jo kotoa ja osa heistä asui Heinolassa.

Jalmari Virtasella oli opettajan virka Heinolassa vuosien 1938-1948 välillä, ensimmäisen vuoden väliaikaisena opettajana jatkoluokilla ja tämän jälkeen koevuosilla ja vakinaisena jatko- ja kansakoulun luokilla. Lukuvuoden 1947-1948 hän toimi Heinolassa sijaitsevan Tommolan koulun johtajaopettajana. Heinolassa työskennellessään hän toimi kansakoulujen johtokunnan sihteerinä.

Tämä kymmenen vuoden ajanjakso Heinolassa katkesi kuitenkin sota-ajan vuoksi. Talvisodan aikana Virtasen tehtävä oli ilmavalvonta- ja vartiotoimissa Heinolassa ja hän kuului Heinolan koulukompanjaan. Hän myös järjesti väestönsuojia ja asuintiloja, sillä Heinolaan asutettiin talvisodan aikana noin 1200 sotaa pakenevaa karjalaista.

Välirauhan aikana Virtanen opiskeli Reserviupseerikoulussa Niinialossa 50. kurssilla (18.11.1940-27.3.1941). Hän oli yksi 681 miehestä, jotka valmistuivat maaliskuun lopussa 1941. Reserviupseerikoulun kronikka - lehtisessä häntä on kuvailtu seuraavasti: *“Virtanen, Jalmari. Kansakoulunopettaja, Heinola. Hidaspuheinen. Karttoi kiroilua. Suuttui helposti. Säilytti kansankynttilän arvokkuuden kaikesta huolimatta.”*

Jatkosodan vuodet 1941-1944 luutnantti Virtanen taisteli Korpiselältä Syvärille osana jalkaväkirykmentti JR 22:sta, joka kuului itähamäläisistä koottuun 5. Divisioonaan, joka myös Ilvesdivisioonana tunnettiin. Tärkeimmät paikat ja taistelut, joihin hän osallistui olivat Korpiselkä, Kokkari, Rämälä, Varlos, Tuulos ja Syväri. Hänen aselajinaan taisteluissa oli kranaatinheitin.

Luutnantti Virtanen oli rintamalla 15 kuukautta, kunnes hänet komennettiin Itä-Karjalaan Munjärvelle opettajan tehtäviin vuonna 1942. Lukuvuoden 1943-1944 Virtasen sotapalveluksen tehtävä oli toimia Munjärven alueen yliopettajana. Munjärven vuodet ovat olleet Virtaselle tärkeitä: hänen jäämistössään on kattava valokuvakokoelma Munjärven kansakoulusta ja alueesta rakennuksineen ja Itä-Karjalan maisemineen. Hän on myös pitänyt yllä kirjeenvaihtoa useiden henkilöiden kanssa, joihin hän tutustui Munjärvellä.

Yliopettajan tehtävän päätyttyä Virtanen oli kesäkuukaudet 1944 Joensuussa ja

Elolammella aina rauhanpäivään 4.9.1944 asti. Sodan päätyttyä Virtanen oli useamman viikon jakson sairaalassa, sillä hän kärsi sotaväsymyksestä. Kevätlukukauden 1945 alkaessa Virtanen palasi Heinolaan opettajan tehtäviin, oltuaan viisi vuotta poissa virastaan.

Sodan taisteluiden vuoksi Virtasen kuulo oli heikentynyt ja hän kärsi tinnituksesta. Kuulovaurio jäi elinikäiseksi ja Virtanen oli täten sotainvalidi. Virtasen nuorimmalla sisarella Leenalla oli käsitys, että pelko sota-ajan synnyttämistä traumaista ja mahdollisista vaikutuksista mielenterveydelle olivat yksi tekijä sille, miksi Jorma Virtanen ei koskaan perustanut omaa perhettä. Opiskeluaikoina Jyväskylän seminaarissa Virtasella on ollut vielä haave perheen perustamisesta ja yksi nimetty kumppanikin, mutta suhteen päättymisen syitä ei tiedetä.

Hiekkamäen tilan osto ja perheriita

Jalmari kantoi vastuuta kotitilansa tulevaisuudesta jo varhain: seminaarissa opiskelun ja sotien aikana Hiekkamäen tilan kohtalo oli Jalmarille jatkuva huolenaihe. Hänellä oli pelko siitä, että tila katsottaisiin autiotilaksi ja luovutettaisiin siirtoväelle tai naapurien haltuun. Tämän vuoksi hän ohjeisti isäänsä aloittamaan perunanviljelyn ja neuvoi, miten tarkastusmiesten mahdollisiin käynteihin tulisi suhtautua.

Kirjeissään isälleen Jorma kantoi huolta niin Hiekkamäestä kuin sisartensa hyvinvoinnista. On mahdollista, että hän tiedosti isän kyvyttömyyden huolehtia perheestä ja otti tästä syystä perheen pään roolia jo varhain. Syksyllä 1938 Malakias suunnitteli Hiekkamäen myymistä, mutta Jorma vastusti ajatusta jyrkästi. Joulukuun 1938 kirjeessään isälleen hän ilmoitti, ettei torpasta luovuta – ei ennen kuin Leena- sisar valmistuu, eikä välttämättä sen jälkeenkään. Hän lupasi lunastaa tilan, kun se olisi mahdollista. Kirje oli sävyiltään nuhteleva ja terävä: Jorma korosti, että lasten ansiot kuuluvat lapsille itselleen, ei isälle, ja muistutti, ettei Malakias ollut koskaan ollut varsinainen työntekijä eikä osannut pitää rahaa hallussaan. Hän varoitti, että tilan myynti olisi teko, joka katkaisisi lasten kiintymyksen isäänsä; sen jälkeen he huolehtisivat hänestä vain velvollisuudesta, eivät rakkaudesta. Lisäksi hän piti uuden torpan rakentamista Hiekkamäkeen järjettömänä, koska se nostaisi tilan arvoa ja täten vaikuttaisi lunastushintaan.

Huhtikuussa 1941 Jorma ilmoitti olevansa valmis ostamaan Hiekkamäen 55 000 markalla, mutta korosti, että kauppa olisi pidettävä salassa siirtoväen maanottojen vuoksi. Malakiakselta tilaa ei voitaisi ottaa, mutta Jormalta kyllä. Varsinaiset kauppakirjat tehtiin kuitenkin vasta sodan jälkeen, sillä jatkosota keskeytti suunnitelmat. Sota-aikana Jorma lähetti huoltorahat isälleen

Hiekkamäkeen, mikä kertoo hänen jatkuvasta vastuunkannostaan. Hänelle oli äärimmäisen tärkeää, että Hiekkamäen tila pysyisi Virtasen suvulla ja kantoi samaa huolta myös jälkisäädöksessään, nimeten testamentissaan tilan sisarenpojalleen Pauli Komppulalle.

Isän kuoleman jälkeen sisarussuhteet eivät olleet ongelmattomia. Malakias Virtasen kuoltua helmikuussa 1953 sisarukset ajautuivat riitoihin perinnönjaon yhteydessä ja hiljaiselo Jalmarin ja varsinkin sisarensa Saimin välillä kesti useita vuosia. Sisarusten kesken oli sisäisiä jännitteitä, jotka olivat kehittyneet vuosikymmenten aikana ja liittyivät niin taloudellisiin kysymyksiin, perhesuhteisiin kuin vastuunkantoon ja koettuun oikeudenmukaisuuteen.

Ura ja elämä Lahdessa

Syyslukukauden 1948 alkaessa Virtanen aloitti kansakoulunopettajana Lahden Anttilanmäen kansakoulun opettajana. Siirtyessään Lahteen Jalmari Virtanen muutti nimensä virallisesti Jorma Virtaseksi. Nimenvaihdoksesta julkaistiin lehti-ilmoitus Etelä-Suomen Sanomissa elokuussa 1948, sillä nimenmuutokset eivät olleet virallisia ennen kuin ne oli lehdessä kuulutettu. Lahdesta tuli pysyvä kotikaupunki ja Anttilanmäen kansakoulussa hän opetti aina eläkkeelle siirtymiseen asti 1970.

Virtasen kirjoittamat ainekirjoitukset seminaariajoilta tarjoavat näkemyksen hänen pedagogiseen ajatteluunsa.

“Alakoulun ensimmäinen luokka on se, joka antaa opettajalle eniten rikkaita elämyksiä. Kun lisäksi muistaa, että lapsi on kouluun tullessaan juuri jättänyt herkimmän ajan elämästään, kun muistaa, miten paljon elämä saattaa hänenkin kohdallaan tuoda kärsimystä, joka kaikki on vielä jäljellä ja kestävä, ei voi olla tuntematta suurta myötätuntoa noita ihmistaimia kohtaan”

“Vaalikaamme rakkaudella ihmistaimia. He astuvat kerran meidän paikallemme. Heistä kasvaa yksilöitä, ihmisiä, jotka tuntevat niinkuin me, jotka iloitsevat ja kärsivät niinkuin me.” – ainekirjoituksesta Nuorna vitsa väännettävä.

Hänen näkemyksensä oppilaista heijastaa aikakauden kasvatusajattelun humanistisia ihanteita, mutta samalla se paljastaa hänen henkilökohtaisen näkemyksensä: kasvatustyö oli hänelle moraalinen tehtävä, jossa opettaja toimii sekä ohjaajana että suojelijana.

Kuva: Jorma Virtanen koululuokkansa kanssa Lahden Anttilanmäen koulussa

Virtasen toiminta ei rajoittunut luokkahuoneeseen. Hän osallistui aktiivisesti koulutoimen kehittämiseen Lahdessa ja toimi lähes neljä vuosikymmentä Lahden opettajakuoron jäsenenä. Nämä roolit osoittavat hänen kiinnittymistään laajempaan opettajayhteisöön ja koulutuksen institutionaaliseen kehittämiseen. Lisäksi hän oli ansioitunut puheiden pitäjänä koulun tilaisuuksissa.

Virtasen asuinpaikat Lahdessa, ensin Kotilan talo (1948–1953) ja myöhemmin pysyvä koti Asunto Oy Mariankatu 25:ssä, heijastavat elämän vakiintumista ja keskiluokkaistumista. Sisarentyttären Terttu Pölläsen muistelut Jorman kodin siisteydestä ja huolitellusta sisustuksesta tukevat kuvaa henkilöstä, joka arvosti järjestystä, esteettisyyttä ja elämänhallintaa.

Taloudellinen tarkkuus oli Virtasen elämässä keskeinen piirre. Hän piti yksityiskohtaista kirjanpitoa menoistaan, suhtautui velkaan torjuvasti ja lainasi itse rahaa vain tarvittaessa – kuitenkin tarkoin ehdoin ja selkein rajauksin. Tarkka rahankäyttö voi olla seurausta hänen lapsuuden kokemuksistaan sekä osa laajempaa sodanjälkeisen Suomen säästäväisyyskulttuuria. 1960-luvulla hankittu uusi Morris-auto osoittaa kuitenkin, että taloudellinen kurinalaisuus ei sulkenut pois harkittuja investointeja – pikemminkin se mahdollisti ne.

Aktiivinen elämänsenne ja harrastuneisuus

Jorman elämässä korostuivat aktiivinen elämäntapa sekä harrastukset ja kiinnostuksen kohteet, joilla hän täytti vapaa-aikansa jo työvuosina, mutta myös eläkepäiven aikana.

Hän ei sietänyt joutilaisuutta, vaan piti tärkeänä, että ihminen oli toimelias ja kiinnostunut ympäröivästä maailmasta. Tämä näkyi niin hänen harrastuksissaan kuin tavassaan suhtautua muihin ihmisiin: Hänellä olikin selkeä, hyvin hartolalainen suhtautuminen ihmisiin: joko ollaan tekemisissä, tai sitten ei lainkaan. Vaikka hän ei puhunut pahaa kenestäkään, hän ei myöskään ollut tekemisissä sellaisten ihmisten kanssa, joihin ei kokenut yhteyttä. Tämä linja ei ollut vihamielisyyttä, vaan pikemminkin johdonmukainen tapa rajata omaa sosiaalista piiriä.

Jorma oli tunnevoimainen mutta pidättyväinen persoona. Hänellä oli usein mukanaan muistikirja ja lyijykynän pätkä sekä pieni summa rahaa – 20–50 markkaa – ikään kuin jatkuvana varautumisena yllättäviin tilanteisiin, niin muistamisen, oivallusten mutta myös käytännön tilanteiden hoitamiseksi.

Jorma lauloi useissa kuoroissa ja osallistui aktiivisesti niin kuorojen kuin muidenkin yhdistysten hallinnolliseen toimintaan. Yhdistystoiminta ja kulttuurielämä tarjosivat hänelle yhteisöllisyyttä ja mahdollisuuden ylläpitää rikasta sosiaalista elämää. Lisäksi hän kirjoitti Päijät-Hämeen alueen lehtiin, kuten Etelä-Suomen Sanomiin ja Itä-Hämeeseen. Hänen tekstinsä käsittelivät muun muassa kulttuuritapahtumia, mielipidekysymyksiä ja paikallisia ilmiöitä.

Jorma Virtasen matkustaminen oli poikkeuksellisen laajaa hänen sukupolvensa edustajalle, sillä hän teki useita ulkomaanmatkoja työ- ja eläkevuosiensa aikana. Vuosien 1956 ja 1997 välillä on merkitty 23 ulkomaanmatkaa, joiden kohteina olivat muun muassa useat eurooppalaiset valtiot, Venäjä, Kenia ja Länsi-Afrikka, Israel, Meksiko, Kanariansaaret, Florida, New York ja Kiina. Häntä kiinnosti erityisesti paikallisen kulttuurin ja historiallisten nähtävyyksien tarkastelu, arkkitehtuuri, kirkot, musiikki ja taidenäyttelyt, museot ja sotahistorialliset kohteet. Matkoihin liittyi myös vilkas kirjeenvaihto: hän lähetti kirjeitä ja postikortteja ja piti yhteyttä ihmisiin, joita oli tavannut eri puolilla maailmaa.

Virtasen harrastukset muodostivat laajan kokonaisuuden, joka ulottui musiikista ja taiteesta sukututkimukseen, Suomen yleis- ja sotahistorian opiskeluun, luonnon tarkkailuun ja liikuntaan. Hän kokosi kasvi- ja eläinluetteloita, harrasti uintia ja hiihtoa sekä osallistui kristillisen taideseuran toimintaan. Sukututkimus oli erityisen pitkäjänteinen ja systemaattinen kiinnostuksen kohde: hänen kokoamansa aineistot perustuvat sukulaisten kertomuksiin, paikallishistoriallisiin

lähteisiin ja kirkonkirjoihin. Hän oli myös Lahden seudun sukututkijoiden jäsen. Tämä työ osoittaa hänen taipumustaan analyttiseen, lähteisiin nojaavaan tiedonrakentamiseen.

Hiekkamäellä oli Jorman elämässä erityinen asema. Hän rakensi uudelleen Hiekkamäen torpan lähemmäs rantaa, ja vietti kesäloma-ajat pääosin Hiekkamäessä tai matkustellen. Kesäisin hän liikkui luonnossa sekä ravusti ja kalasti. Hiekkämäestä muodostui hänen eläkepäiviensä pysyvä tukikohta – paikka, jossa yhdistyivät lapsuusmuistot, luonto ja rauhallinen arkinen tekeminen.

Kuva: Hiekkamäen torppa Jorma Virtasen uudelleen rakennuksen jälkeen.

Kuolema

Jorma Virtanen menehtyi 7.10.2001 Lahdessa 91 vuoden iässä. Hän asui elämänsä loppuun saakka omassa kodissaan, mutta viimeiset viikot kuluivat diakonissalaitoksen hoidossa, jonne hänen sisarensa Leena oli hänet järjestänyt. Jorman oli vaikea hyväksyä hoitoon siirtymistä, sillä hän oli koko elämänsä ajan ollut tottunut huolehtimaan itsestään. Juuri Leena oli kuitenkin se, joka auttoi veljeään tämän viimeisinä vuosina ja otti vastuun viimeisten viikkojen käytännön järjestelyistä ja huolenpidosta, vaikka Jorma vastustikin ajatusta hoitopaikasta loppuun asti.

Jorman hautajaiset järjestettiin 19.10.2001 Hartolan kirkossa, ja hänet tuhkattiin ja haudattiin Hartolan hautausmaalle äitinsä viereen hänelle varattuun hautapaikkaan.

Säätiön perustaminen

Jorma Virtanen alkoi suunnitella säätiön perustamista Riihiniemen koulun oppilaiden tukemiseksi jo 1980-luvun alussa. Ajatus ei syntynyt äkillisesti, vaan oli pitkän harkinnan tulos, ja sen taustalla vaikutti myös virkasisaren Aino Ylhäisen esimerkki: tämä oli testamentannut varoja Jalkarannan koulun opintorahoiksi ja Jorma hyödynsi samaa mallia oman säätiön rakenteessa. Suku olivat kuitenkin odottanut, että Jorman varat olisivat menneet Hartolan seurakunnalle, joten varojen testamenttaaminen Hartolan kunnalle ja Riihiniemen koulusta valmistuneiden oppilaiden hyväksi tuli yllätyksenä.

Jorman varallisuus koostui laajasta ja hajautetusta sijoitussalkusta. Perunkirjan liitteiden mukaan hänellä oli varoja Sampo- ja Nordea-pankeissa, sijoitusrahastoissa, joukkovelkakirjalainoissa ja erityisesti Suomen valtion tuotto-oblikaatioissa. Lisäksi hänellä oli Meritan ja myöhemmin Nordean joukkovelkakirjoja, Merita Fennia Kasvu -sijoituksia, noteerattuja osakkeita sekä Henki-Sammon henkivakuutus. Vuonna 2001 hänen arjen rahankäyttönsä oli maltillista: käteisvaroja nostettiin vain 600–1000 markkaa kuukaudessa, ja suurin osa rahavirrasta liittyi sijoitusten korkotuloihin sekä oblikaatioiden ostoihin ja myynteihin. Tulopuolella näkyivät myös Kelan etuudet sekä sotaveteraanille maksetut korvaukset.

Jorman kuolinhetkellä hänen varallisuutensa oli huomattava, yhteensä 3,3 miljoonaa markkaa, josta vähennysten jälkeen jäi noin 3,2 miljoonaa markkaa. Perinnönjako toteutettiin 20.12.2001. Jorma Virtasen viimeinen testamentti on allekirjoitettu 12.3.1999. Perinnönjaossa sisaret ja sisarentytöt saivat kukin 19500–19950 markkaa, ja Pauli Komppulalle siirtyi Hiekkamäen tila rakennuksineen sekä piano. Rahallisen perinnön sijaan sisarentytär Terttu Pöllänen peri Jorma Virtasen Asunto oy Maariankatu 25- kodin. Kaikki muu omaisuus oli määrätty testamentissa Hartolan kunnalle Jorma Virtasen säätiön perustamiseksi.

Testamentin mukaan kunnan tuli muodostaa Jorman omaisuudesta hänen nimeään kantava rahasto Riihiniemen koulun oppilaiden myöhempien opintojen tukemiseen. Jormallehan Riihiniemen kansakoulu oli ensimmäinen opintaival ja opettajana oppilaiden tukeminen oli hänelle henkilökohtaisesti tärkeää. Kunnan velvollisuutena oli säilyttää omaisuus huolellisesti ja suojata sitä rahanarvon heikkenemiseltä. Stipendejä sai jakaa vuosittain vain omaisuuden tuotosta, ei peruspääomasta, ja etusijalle tuli asettaa hyväkäytöksiset ja opinnoissaan

menestyneet hakijat. Mikäli rahaston arvo jonakin vuonna heikkenisi, tuotto voitiin liittää takaisin peruspääomaan sen turvaamiseksi.

Hartolan kunnalle siirtyivät myös Jorman Hartolaa koskevat kirjat ja lehtileikkeet, jotka liitettiin kotiseutuarkistoon. Kunta sitoutui lisäksi huolehtimaan Jorman haudan perushoidosta Hartolan hautausmaalla. Säätiön hallintoa varten perustettiin erillinen organisaatio, johon valittiin kunnanjohtaja, kunnanhallituksen puheenjohtaja, Riihiniemen koulun edustaja sekä kaksi vainajan sukulaista. Säätiön perustamiskustannukset katettiin sille tulevista varoista ja hallintokulut maksettiin varojen tuotosta.

Säätiön perustamisen valmistelu aloitettiin jo vuoden 2001 lopussa ja Hartolan kunnanvaltuusto teki virallisen päätöksen sen perustamisesta 11.12.2002. Perustamislupa myönnettiin ja säätiö merkittiin säätiörekisteriin 23.4.2004. Säätiön tarkoitus määriteltiin selkeästi: sen tehtävänä oli tukea Riihiniemen koulun – tai sen seuraajaksi tulleen koulun – oppilaiden Suomessa tapahtuvia jatko-opintoja koulun päättymisen jälkeen.

Säätiön oli Jorma Virtaselle tapa varmistaa, että hänen elämänsä aikana kerrytetyt varat palvelisivat oppilaiden sivistystä ja koulutyötä. Se oli harkittu ja hänen periaatteisiinsa istuva valinta – arvopohjalle, jossa korostui sivistys, täsmällisyys ja vastuu tulevista sukupolvista.

Loppusanat

Jorma Virtasen elämä osoittaa, miten elämänolosuhteet, koulutus ja ammatillinen identiteetti voivat yhdessä muovata yksilön käsitystä vastuusta ja sivistyksen merkityksestä. Lapsuuden niukkuus, perheen haavoittuvuus ja koulun tarjoama turva loivat pohjan, jolle Virtasen myöhempi ajattelumaailma rakentui. Koulutus ei ollut hänelle ainoastaan väylä pois köyhyydestä, vaan myös kokemusmaailma, jossa hän oppi näkemään sivistyksen yhteiskunnallisena voimavarana.

Virtasen pitkä ura kansakoulunopettajana, osallistuminen yhdistystoimintaan ja laaja kulttuurinen harrastuneisuus ilmentävät hänen näkemystään sivistyksestä aktiivisena osana hyvää elämää. Hänelle opettajan työ oli sekä käytännöllinen että moraalinen tehtävä, jossa yksilön kasvun tukeminen kytkeytyi laajempaan yhteiskunnalliseen vastuuseen.

Nämä keskeiset elementit heijastuivat Virtasen viimeiseen merkittävään ratkaisuun: varallisuuden testamenttaamiseen ja säätiön perustamiseen Riihiniemen koulun entisten oppilaiden opintotaipaleen tukemiseksi. Säätiö konkretisoi Virtasen käsityksen sivistyksen periytyvyydestä – ajatuksen, että koulutus voi muuttaa yksilön elämän suunnan ja että tämä mahdollisuus on syytä

turvata myös tuleville sukupolville. Säätiö jää pysyväksi osaksi tätä perintöä ja jatkaa sitä työtä, jonka Virtanen itse näki elämänsä keskeisimpänä tehtävänä: oppimisen ja sivistyksen edistämistä.

Kuva: Jorma Virtanen Hiekkamäellä 75 -vuotissyntymäpäivänään 26.6.1985.

Luettelot:

Hjalmar "Jalmari", vuodesta 1948 lähtien Jorma Virtanen, 26.06.1910 (Hartola) - 7.10.2001 (Lahti)

Opinnot:

Hartola, Riihiniemen kansakoulu 1920-1924

Jyväskylän opettajaseminaari 1932-1937

Täydennysopinnot:

Kansankirjastojen kirjastonhoidon tutkinto 1937

Kasvatusopin approbatur 1938

Kasvatusopin cum laude approbatur 1938

Kansakouluhallinnon alinta-arvosanaa vastaava tutkinto 1945

Kasvatusopin Laudatur 1948

Jyväskylän kasvatusopillinen korkeakoulu kesälukukausi 1938

Turun yliopiston kesäyliopisto kausi 1945.

Englannin, saksan, ruotsin ja venäjän kielen opintoja.

Työpaikat opettajana:

Äänekosken kauppala, väliaikaisena opettajana jatkoluokilla 1.8.1937 - 31.7.1938.

Heinolan kaupunki, väliaikaisena jatkoluokilla 1.8.1938 - 31.7.1939.

Heinolan kaupunki, koevuosilla ja vakinaisena jatko- ja kansakoulun luokilla 1.8.1939 - 31.7.1948.

Heinolan kaupunki, Tommolan kansakoulun johtajaopettajana 1.8.1947 - 31.7.1948.

Itä-Karjalassa Munjärven alueen yliopettajana lukukauden 1943 - 1944.

Lahden kaupunki, Anttilanmäen kansakoulun opettajana koevuosilla ja vakinaisena kansakoululuokilla 1.8.1948 - 31.7.1970.

Lahden kaupunki, Anttilanmäen kansakoulun koulun johtajana vuodet 1950 - 1953

Tunnustukset:

Suomen puolustusvoimien reserviupseerikoulu 1941. Ylennetty luutnantiksi 1969

Sotainvalidien veljesliiton hopeinen ansiomerkki

Jatkosodan 1941-1945 muistomitali

Ilvesdivisioonan eli 5.divisioonan muistoristi

Tammidivisioonan muistoristi soljella Syväri

4. luokan vapaudenristi (luutnantti)

3. luokan vapaudenristi miekkoineen (vänrikki)

Suomen kaupunkiliiton kultainen ansiomerkki vuodelta 1971:
Kansakoulunopettaja Jorma Virtanen tunnustuksena 30-vuotisesta toiminnasta
kunnallisessa palveluksessa

Kuorot:

Jyväskylän seminaarin luokkakuoro 1932-1937

Äänekosken mieskuoro 1937-1938

Heinolan kirkkokuoro 1938-1948

Heinolan Mieslaulajat 1945-1948

Lahden opettajakuoro 1948-1983

Lahtikuoro 1966-1976

Sotaveteraanien kuoro 1974-1981

Kansallisten eläkeläisten kuoro 1976 alkaen

Iltapäiväkuoro 1981 alkaen

Lähteet:

Jorma Virtasen säätiön arkistomateriaali: 5 arkistokansiota sekä yksi vihreä salkku, sijainti Hartolan kunnantalo, kunnanarkisto. Sisältää muun muassa:

Jorma Virtasen muistelmat, kirjoitettu 1980-luvulla

Riihiniemen kansakoulun lukuseteli

Riihiniemen kansakoulun päättötodistus 1924

Ainekirjoitukset Jyväskylän seminaarin ajalta

Kirjeitä, lehtileikkeitä

Musta kirja: Käsintehdyt muistiinpanot RUK- kurssi 50 KRH-oppi

Jyväskylän seminaarin käsityöpiirustuksia 1932-1937 J. Virtanen

Toivo Ojala: Käsityöpiirustuksia 1 (Kouluaitta OY. Helsinki)

Luonnosvihko J. Virtanen - Jyväskylän seminaari 1932-1937

Ansiomerkkien diplomit

Lisäkoulutusten todistukset

Jorma Virtasen ansioluettelo

Valokuvia

Lehtileikkeitä aiheina mm. Hartola, Heinola, Lahti, Pertunmaa, opettajaseminaari

Kuolinilmoituksia

Kuoroluettelo

Jyskyn tiedotteita ja kutsuja

Opettajaseminaarin historiaan liittyviä papereita

Seminaarinmäen museon perustamisohjelma

Veteraaniopettajien tiedotteita

Käsinkirjoitettuja vihkoja seminaarin ajalta: laskento, luonnontiede,

ainekirjoituksia

Käsinkirjoitettuja aineita konseptipaperille

Kuorojen, orkesterien, oopperoiden, konserttien ja teatterin ohjelmia ja leikkeitä

Laulujen sanoja ja nuotteja leikkeinä

Kirkkokuorojen materiaalia

Anttilanmäen koulun 90-vuotisjuhlaohjelma ja kutsu

Uskonnon kokeiden kysymysvihko 1950-luvulta aina 1970-luvulle asti

Kirkkorakennusten infolehtisiä

Sukututkimuspapereita

Kirjoitus talvisodan päättymisestä

Heinolan keskikoulun kertomus 1938-1939

Heinolan matkailukartta

Jorma Virtasen omistaman Itä-Hämeen kirjan välissä olleet lehtileikkeet

Jorma Virtasen Itä-Hämeen museolle lahjoittama aineisto, jota Jorma Virtasen suku on täydentänyt: Kirjallisuutta, varsinkin sota-aineistoa ja valokuvia.

Terttu Pölläsen aineisto Jorma Virtasesta, yksityisomistuksessa. Orimattila.

Haastattelut: Vesa Järvinen vuoden 2025-2026 aikana. Terttu Pölläsen haastattelu 12.11.2025

Artikkelin kuvaliitteet:

Perhevalokuva Virtasista 1935 tai 1936: Vasemmalta Laina Virtanen 1915 (myöhemmin Komppula), Malakias Virtanen 1877, Saima Virtanen 1912 (myöhemmin Laine), Jalmari Virtanen 1910, Leena Virtanen 1918 (myöhemmin Hiekkamäki), Lempi Virtanen 1906 (Myöhemmin Terä)

Hartolan Riihiniemen kansakoulun valokuva keväällä 1923

Jorma Virtasen päästötodistus Riihiniemen kansakoululta 23.5.1924

Virallinen valokuva 3.1.1947 - kansakoulunopettaja Jalmari Virtanen

Viimeinen Jyväskylän seminaarin kivenviejä kevät 1937 J. Virtanen - hakatut kirjaimet J.V.

Jorma Virtanen Anttilanmäen koulun 4a luokan kanssa 14.1.1963 - kuvaaja kuvapalvelu Tapio Rantakari

Hiekkamäen torppa/mökki 26.6.1985.

Jorma Virtanen 75 - vuotispäivänään Hiekkamäen torpan rapulla 26.6.1985.

Kiitokset

Sanon lämpimät kiitokset Jorma Virtasen säätiölle artikkelin ja tiivistelmän tilaamisesta sekä siitä ajasta ja luottamuksesta, jonka olette antaneet työn toteuttamiseen. Kiitän Irja Niilahtea arvokkaasta tuesta ja avusta kirjoitusprosessin aikana. Erityinen kiitos Terttu Pölläselle mahdollisuudesta tutustua enonsa aineistoihin sekä antoisasta marraskuisesta päivästä Orimattilassa.

Kiitän myös Itä-Hämeen museota ja museonhoitaja Vesa Järvistä yhteistyöstä ja keskusteluista artikkelin työstämisen yhteydessä. Hartolan kunnalle ja kunnanjohtaja Jarkko Seppälälle esitän kiitokset työtilasta ja mahdollisuudesta perehtyä säätiön materiaaleihin rauhassa kunnantalolla. Erityisen kiitollinen olen palvelusihtheeri Sari Laitiselle, jonka apu käytännön järjestelyissä ja kuvien skannauksessa oli korvaamatonta.